

MARIA RADZISZEWSKA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID 0000-0003-0572-7631

DOKSZTAŁCANIE TERMINATORÓW W II RP NA PRZYKŁADZIE
ZAWODOWEJ SZKOŁY DOKSZTAŁCAJĄCEJ W DĄBIU

Z DZIEJÓW KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO NA ZIEMIACH POLSKICH

Tradycje kształcenia zawodowego sięgają obecnej od stuleci idei „wychowania przez pracę”. Już u ludów pierwotnych, dzieci i młodzież poprzez naśladownictwo i czynny udział w życiu społecznym, były przygotowywane do obowiązków publicznych oraz pracy obronnej. W epoce średniowiecza synów rzemieślników, kupców, rolników wdrażano do produktywności działalności gospodarczej w wieku dorosłym poprzez bezpośrednie uczestnictwo w procesie produkcyjnym. Kolejne stulecia, w których zauważalne są postępujące tendencje utylitarystyczne oraz rozwój nauk praktycznych doprowadziły w Europie do uruchamiania świeckich szkół rycerskich, zawodowych szkół wojskowych, czy średnich szkół zawodowych¹.

W XVIII wieku zaczęły powstawać szkoły realne o nachyleniu praktycznym. Były to szkoły nowoczesne i postępowe. Pierwszą taką szkołą (Ökonomisch-mathematischen Realschule) powołał w 1747 r. Johann Julius Hecker w Berlinie². W Polsce dążenie w kierunku kształcenia zawodowego zauważalne jest w czasach Komisji Edukacji Narodowej. Ta powołana 250 lat temu instytucja oświatowa zakładała szkoły wydzielone, które również kształciły w kierunku praktycznym. Były one organizowane przez ojca polskiego szkolnictwa zawodowego Stanisława Staszica czy Hugona Kołłątaja³. Przeznaczono je nie tylko dla wojskowych, ale także dla rzemieślników, fabrykantów, ekonomów, pisarzy, kupców, rachmistrzów, buchalterów⁴.

Pierwszą szkołę rzemieślniczo-niedzielną otwarto w Królestwie Polskim 9 lutego 1817 roku. Mieściła się ona w Warszawie. Była to szkoła nowego typu, nastawiona na kształcenie młodzieży pozostającej pod opieką majstrów cechowych, w tzw. terminie, poprzez przygotowanie jej do pracy w jakimś rzemiośle. Oprócz wiedzy ogólnej w zakresie

¹ A. Suchowiecka, *Szkolnictwo zawodowe na Warmii i Mazurach (1945-1989)*, Olsztyn 2018, s. 23-24.

² G. Schindler, *Hecker, Johann Julius*, [dostęp: 07.01.2023] <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118547518.html>

³ J. Ryś, *Hugona Kołłątaja wizja szkolnictwa i szkolenia wojskowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” 2013, t. LXVI, s. 5-14.

⁴ J. Marczak, *Ewolucja organizacji systemu szkolnictwa zawodowego w Polsce i jego finansowe dylematy*, „Acta Universitatis Lodziensis filia Oeconomica” 1987, nr 71, s. 67.

edukacji elementarnej, młodzież nabywała też wiadomości praktyczne głównie z rysunku technicznego⁵. Ideałem miał być „nowo wyzwolony” czeladnik z powszechnym zasobem wiadomości. Zainteresowanie niedzielną formą nauczania okazało się wielkie, stąd zaczęto upowszechniać te placówki w Królestwie Polskim. Opracowano też szczegółowe przepisy regulujące funkcjonowanie szkół rzemieślniczo-niedzielnych w postaci „Ustaw dla uczniów szkoły niedzielnej” w 1819 r. Do wybuchu powstania listopadowego wspomniane typy szkół powstały m.in. w Warszawie, Lublinie, Siedlcach, Płocku, Łowiczu, Kielcach, Radomiu, Kaliszu, Hrubieszowie, Łomży, Pułtusk. W 1840 r. do 69 szkół rzemieślniczo-niedzielnych uczęszczało ponad 7 tys. uczniów, w tym najgęstsze sieci szkolne były w dyrekcjach: mazowieckiej, lubelskiej, krakowskiej i kaliskiej⁶. Po wprowadzeniu w 1862 r. Ustawy o wychowaniu publicznym w Królestwie Polskim nauczanie w szkołach rzemieślniczo-niedzielnych organizowano nie tylko w niedziele, ale także w dni powszednie. Na przykład w Kaliszu nauka odbywała się codziennie od godziny 7 do 9 wieczorem i obejmowała 15 godzin tygodniowo. Wzmożony popyt na tego typu naukę zaowocował otwieraniem nowych szkół, zwłaszcza w większych skupiskach rzemieślników⁷.

Przysposobienie do pracy w handlu młodzież nabywała w powstałej w 1826 r. Szkole Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w Warszawie. W lipcu 1855 r. założono szkołę niedzielno-handlową w gmachu Gimnazjum Realnego w Warszawie. Głównym przesłaniem szkoły było kształcenie terminatorów kupieckich na ekspedientów, korespondentów i buchalterów. Program nauczania obejmował naukę religii, języka polskiego, rosyjskiego, niemieckiego, arytmetyki, rachunkowości handlowej, wiadomości z buchalterii, prawa wekslowego i geografii handlowej. Od szkoły rzemieślniczo-niedzielnej różniła się wyższym stopniem organizacyjnym⁸. Szkoła niedzielno-handlowa dała początek rozwojowi szkół handlowych różnych typów (handlowa, kupiecka) w ośrodkach przemysłowo-handlowych. Powstawały one w Warszawie, Łodzi, Pabianicach. W 1903 r. różnych typów szkół handlowych dla młodzieży męskiej było 28⁹. Pierwsze żeńskie szkoły handlowe uruchomiono na przełomie XIX i XX wieku w Pabianicach, w Warszawie. W 1912 r. ponad 3500 uczennic uczęszczało do 12 szkół handlowych rozmieszczonych na terenie Królestwa Polskiego. Program nauczania w szkołach żeńskich różnił się od programu w szkołach męskich, gdyż uwzględniał m.in. tańce, muzykę, prace ręczne, język łaciński¹⁰. Dążenie w kierunku kształcenia ogólnego kosztem kształcenia zawodowego było realizowane w większości szkół handlowych, zarówno męskich jak i żeńskich. Szkoły handlowe uchodziły za zakłady elitarne, przeznaczone dla młodzieży z rodzin zamożnych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przekształcano je zazwyczaj w gimnazja ogólne.

Zainteresowanie szkolnictwem zawodowym nastąpiło na początku XX wieku. Wymusiły je względy gospodarcze, społeczne i militarne. Jako pierwsze z państw,

5 K. Poznański, *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831-1869/ lata zmagania i nadziei*. Tom 2 *Szkoły rzemieślniczo-niedzielne*, Warszawa 2001, s. 5.

⁶ Tamże, s. 31-33.

⁷ Tamże, s. 144-147.

⁸ J. Miąso, *Szkolnictwo handlowe w Królestwie Polskim (1855-1914)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1965, nr 8 s. 133-137.

⁹ Tamże, s. 155-157.

¹⁰ Tamże, s. 162-163.

sprawy zakładania i funkcjonowania oraz finansowania i administrowania szkolnictwem zawodowym, uregulowały Stany Zjednoczone, Niemcy i Francja¹¹. W Polsce, znaczenie szkoły zawodowej przygotowującej kadry do gospodarki narodowej, zauważone zostało dopiero w 1918 r.¹². Jednak w pierwszych latach niepodległości aktywność władz w tym zakresie koncentrowała się na przejmowaniu przez państwo istniejących szkół i nadawaniu im statutów, w tym określaniu stopni organizacyjnych szkół, czasu trwania nauki i kryteriów przyjmowania uczniów¹³. W latach 1921-1923 liczba szkół i kursów zawodowych wzrosła z 586 do 850 na ziemiach polskich z wyłączeniem Śląska i Wileńszczyzny. Wśród nich najliczniej były reprezentowane szkoły dokształcające (290). Pomimo znacznego rozwoju ilościowego placówek oświaty zawodowej, szkolnictwo zawodowe było traktowane jako gorsze w stosunku do szkolnictwa ogólnokształcącego. Nie miało ono też uregulowanej pozycji w systemie szkolnym. Dopiero ustawa z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa wprowadziła jednolity system szkół zawodowych, odpowiadający potrzebom społeczeństwa i dopasowany do szkolnictwa ogólnokształcącego. W nowej strukturze szkół zawodowych obok szkół typu zasadniczego i przysposobienia zawodowego, znalazły się szkoły dokształcające¹⁴.

SŁOWO O SZKOLNICTWIE ZAWODOWYM W II RP. MOŻLIWOŚCI DOKSZTAŁCANIA MŁODZIEŻY PRACUJĄCEJ

Koncepcja kształcenia zawodowego w toku pracy i uzupełniania go wiedzą teoretyczną w szkole dokształcającej była w II RP „ideą racjonalną, mogącą mieć doniosłe konsekwencje społeczne i gospodarcze”¹⁵. Podobne rozwiązania wprowadzano w państwach Europy Zachodniej, m.in. w Niemczech czy Szwajcarii. Rosła też liczba szkół fabrycznych w Rosji.

W odrodzonej Polsce w przestrzeni publicznej podjęto dyskusję nad organizacją szkolnictwa zawodowego i jego strukturą. Projekty uwzględniały m.in. powoływanie szkół zawodowych dokształcających dla młodzieży pracującej. Na Ogólnopolskim Zjeździe Oświatowym, zwanym Sejmem Nauczycielskim w 1919 r. pochyłono się nie tylko nad kształtem szkolnictwa zawodowego, ale też rozpatrywano kwestię upowszechnienia szkoły dokształcającej i stopniowe przekształcanie jej w szkołę dzienną¹⁶. Szkoła zawodowa dokształcająca miała stanowić jeden z czterech typów szkół zawodowych (szkoły rzemieślnicze, szkoły techniczne, szkoły majstrów). Była przeznaczona dla absolwentów szkół powszechnych w wieku od 13 do 16 r. ż. Nauka w niej miała trwać cztery lata.

Na przełomie XIX i XX w. dawne szkoły rzemieślniczo-niedzielne przeżywały kryzys, i zaczęły zanikać. Zatem na terenach byłego zaboru rosyjskiego szkołę dokształcającą należało budować od podstaw. W 1920 r. magistrat m. Warszawy podjął uchwałę

¹¹ A. Suchowiecka, *Szkolnictwo zawodowe ...*, s. 27.

¹² J. Marczak, *Ewolucja organizacji...*, s. 68

¹³ J. Sadowska, *Ku szkole na miarę drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Białystok 2001, s. 167.

¹⁴ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. (Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389).

¹⁵ J. Miąso, *Kształcenie zawodowe młodzieży pracującej (1918-1939)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1987, nr 30, s. 138-139.

¹⁶ W. Kopczewski, *O szkołę polską, cz. III: Pierwszy ogólnopolski wielki zjazd nauczycieli w dniach 14, 15, 16, 17 kwietnia 1919 r. w Warszawie. Sprawozdania i streszczenia*, Lwów-Warszawa 1920, s. 116-120.

o rozwoju szkół dokształcających zawodowych, dwa lata później w Łodzi przyjęto uchwałę o przymusowym dokształcaniu młodzieży terminatorskiej. W 1922 r. powstał projekt ustawy o szkołach i kursach dokształcających. Zakładał on powoływanie tego rodzaju instytucji w każdej gminie wiejskiej i miejskiej, w której znajdowało się przynajmniej 40 osób podlegających obowiązkowi dokształcania. Wydatki na utrzymanie szkoły miało ponosić państwo i władze samorządowe. Koncepcja ta zakładała dwa typy szkół: ogólne i specjalne, a nauka w nich miała trwać od 9 do 12 godzin tygodniowo. Pomysł ten nie wszedł w życie¹⁷.

Kolejnym etapem w rozwoju szkół dokształcających stał się art. 9 ustawy z 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet, który nakładał obowiązek uczęszczania do szkoły dokształcającej¹⁸. Rozporządzenie wykonawcze mówiło, że wszyscy młodociani zatrudnieni na podstawie umowy, bez względu na to, czy młodociany był zatrudniony w charakterze robotnika, ucznia czy też terminatora są przymuszeni do uczęszczania do szkoły dokształcającej, a odpowiedzialnym za wypełnianie tego obowiązku uczyniono pracodawców, którzy mieli kontrolować regularne odbywanie przez młodocianego nauki. Tylko brak wolnych miejsc w szkole zwalniał od obowiązku szkolnego¹⁹.

Z kolei art. 117 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym zobowiązał pryncypałów (przemysłowców) do stworzenia uczniom możliwości praktycznego wykształcenia się w przemyśle oraz regularnego uczęszczania na naukę do szkoły dokształcającej. W tym celu pryncypał spisywał umowę z uczniem, czasami nawet pobierał opłaty od niego, nie wypłacając wynagrodzenia za pracę. Nauka w szkole miała trwać 3-4 lata. Uczeń w terminie był zmuszony do nauki w szkole dokształcającej, gdyż świadectwo szkolne z ukończenia nauki w publicznej szkole dokształcającej zawodowej lub równorzędnej służyło do dopuszczenia terminatora do przeprowadzenia egzaminu na czeladnika (art. 155)²⁰. Ograniczenie nadużyć ze strony pracodawców przyniosła nowela do ustawy z 1924 r., wydana 7 listopada 1931 r., która zabraniała bezpłatnego zatrudniania młodocianych w rzemiośle oraz pobierania opłat za naukę. Trzy lata później znowelizowano rozporządzenie o prawie przemysłowym, zabraniając przemysłowcom bezpłatnego zatrudniania uczniów, a także pobierania od nich jakichkolwiek opłat²¹.

Na terenie państwa istniało 6 typów szkół zawodowych: agrotechniczne, handlowe, rzemieślnicze, techniczne, zawodowe żeńskie i dokształcające. W roku szkolnym 1925/1926 uruchomiono 412 szkół dokształcających, które były utrzymywane przez państwo lub samorządy²². Dzieliły się one na szkoły ogólne (dla uczniów z różnych

¹⁷ J. Miąso, *Szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce w latach 1918-1939*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1972, nr 15, s. 25-59.

¹⁸ Ustawa z dnia 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet, (Dz. U. 1924, nr 65, poz. 636).

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 31 grudnia 1924 r. o wykonaniu obowiązku szkolnego przez młodocianych, (Dz. U. 1925, nr 4, poz. 40).

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym. Dz. U. 1927, nr 53, poz. 468.

²¹ J. Miąso, *Szkolnictwo dokształcające ...*, s. 32.

²² J. Ligocki, *Kilka słów o trudnościach pracy w dokształcającej szkole kupieckiej (Dokończenie)*, „Szkoła Zawodowa” 1926, nr 2, s. 31.

rzemiosł i przemysłu) i specjalne (dla uczniów z jednej gałęzi rzemiosła). Cykl nauki wynosił od 8 do 12 h tygodniowo przez 3, względnie 2 lata²³. Do zawodowych szkół dokształcających dla pracujących w rzemiośle, przemyśle lub handlu przyjmowano młodzież w wieku 15-18 lat i mającą ukończone co najmniej 4 klasy siedmioletniej szkoły powszechnej. Tworzono też klasy przygotowawcze dla kandydatów o mniejszym przygotowaniu.

Ustawa z 11 marca 1932 r. wprowadzała obowiązek dokształcania całej młodzieży aż do ukończenia przez nią 18 roku życia. W szkołach dokształcających ten obowiązek wypełniała młodzież pracująca zawodowo. Zadaniem szkół dokształcających wg art. 26 ustawy jędrzejewiczowskiej było wyposażenie młodzieży w niezbędne wiadomości zawodowe teoretyczne i pogłębienie wykształcenia praktycznego, otrzymywanego w warsztacie pracy zarobkowej. Program szkół dokształcających zawodowych był oparty na pierwszym bądź drugim szczeblu programowym szkoły powszechnej. Nauka trwała trzy lata, przy czym minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego mógł ten czas skrócić bądź wydłużyć o rok²⁴.

Regulacją podstaw prawnych i organizacyjnych szkolnictwa dokształcającego zajęły się środowiska oświatowe skupione w Związku Nauczycielstwa Polskiego. W maju 1933 r. powołana została Sekcja Szkolnictwa Dokształcającego Zawodowego pod kierunkiem długoletniego nauczyciela szkół dokształcających Stanisława Kwiatkowskiego. Sekcja organizowała zjazdy, podczas których prezentowano oryginalne koncepcje szkoły dokształcającej (np. Sergiusz Hessen²⁵, Władysław Radwan²⁶, Marian Falski²⁷) oraz prowadziła miesięcznik „Szkoła Dokształcająca Zawodowa”²⁸.

Od 1932 r. zauważalny był spadek liczby uczniów w szkołach dokształcających. Bezpośrednią przyczyną stał się kryzys ekonomiczny i związane z nim bezrobocie. Dopiero reorganizacja szkolnictwa zawodowego dla niepracujących, i pomyślny rozwój koniunktury gospodarczej zwiększał zainteresowania sfer przemysłowych szkolnictwem dokształcającym, przyspieszając jego stopniowy wzrost od roku szkolnego 1935/1936. Ponadto należy zauważyć, że szkoły dokształcające uchodziły za najmniej kosztowny zakład kształcenia²⁹.

W drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku nastąpił postęp w pracach nad organizacją szkół dokształcających. 31 marca 1937 r. weszła w życie Ustawa o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół dokształcających zawodowych. Pomysłodawca ustalił, że obowiązek zakładania i utrzymywania szkół ciążyć będzie na gminie miejskiej lub wiejskiej i ona pokrywać będzie 1/3 wydatków, zaś 2/3 skarb państwa, które będą przeznaczone na wynagrodzenie kierownika, nauczycieli, instruktorów oraz

²³ *Statystyka szkół zawodowych*, „Szkoła Zawodowa” 1926, nr 4, s. 70.

²⁴ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, (Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389).

²⁵ Sergiusz Hessen, bazując na poglądach Georga Kerschensteinera, opowiadał się za zasadą jedności wykształcenia zawodowego i ogólnego w szkołach dokształcających.

²⁶ Władysław Radwan, wzorując się na uniwersytetach szkół ludowych typu duńskiego, szkole dokształcającej przypisywał zadanie kształtowania osobowości, rozwijania inteligencji i samodzielności umysłowej, nawet kosztem kształcenia zawodowego.

²⁷ Marian Falski był zwolennikiem czteroletniej, dziennej, powszechnej szkoły dokształcającej dla młodzieży pracującej, jak i bezrobotnej.

²⁸ D. Kocurek, *Problematyka szkolnictwa zawodowego i dokształcającego w miesięczniku „Szkoła Zawodowa” w latach 1926-1936*, „Nauki o Wychowaniu. Studia interdyscyplinarne” 2020, nr 2. s. 252-263.

²⁹ J. Miąso, *Szkolnictwo dokształcające ...*, s. 48.

lekarzy. Jednak do końca marca 1939 r. wydatki na utrzymanie szkoły ponosiły gminy w wysokości sum, przewidzianych w ich budżetach na rok 1935/1936³⁰.

Zadaniem szkoły kształcącej zawodowej dla uczniów i młodocianych robotników rzemiosła i przemysłu było: pogłębienie wykształcenia praktycznego, otrzymywanego w warsztacie pracy, przez udzielanie niezbędnych wiadomości ogólnych i teoretyczno-zawodowych oraz pogłębianie wychowania religijno-moralnego, indywidualnego i społeczno-obywatelskiego.

Trzyletni program nauczania w podtrzymanym podziale szkół na ogólnozawodowe i specjalne z 10-12 godzinnym planem zajęć tygodniowo, podzielono na trzy zasadnicze grupy:

A. Zawodowe – technologia z materiałoznawstwem, organizacja warsztatu, maszynoznawstwo z wiadomościami z fizyki i rysunki.

B. Pomocnicze ściśle związane z zawodem – rachunki, wiadomości o Polsce współczesnej, higiena. Przedmioty te miały za zadanie przygotować młodzież do przedmiotów zawodowych oraz uzupełnić wykształcenie zawodowe i ogólne.

C. Pomocnicze, bezpośrednio niezwiązane z zawodem – religia, język polski, (w szkołach żeńskich gospodarstwo domowe³¹). Wyróżnione przedmioty kształciły uczniów pod względem etyczno-religijnym i społeczno-obywatelskim.

Ponadto w programie szkół kształcących znalazły się przedmioty takie jak: przysposobienie wojskowe i sportowe po 2 h dla każdej klasy, których celem było podniesienie rozwoju fizycznego, wyrobienie w młodzieży karności i gotowości do obrony Państwa³².

Zawodowa szkoła kształcąca w II RP, wypełniała funkcję poszerzającą i wyrównawczą procesu kształcania³³. Kompensowała braki szkoły powszechnej, uzupełniała kwalifikacje dostarczaniem teoretycznej wiedzy zawodowej oraz pogłębiała wykształcenie ogólne młodzieży pracującej.

OKOLICZNOŚCI POWSTANIA SZKOŁY DOKSZTAŁCAJĄCEJ W DĄBIU

Z dziejów miasta Dąbie nad Nerem, wynika, że miejscowość rozwijała się w kierunku uzyskania miana ośrodka przemysłowo-rzemieślniczego. Poczynając od 1798 r., kiedy to Dąbie znalazło się w obrębie zaboru pruskiego, już wtedy uchodziło za ośrodek handlu, rzemiosła, rolnictwa. Wpływ na taki stan rzeczy miało osadnictwo Żydów, Niemców, Holendrów (Olędrów). Do miasta przybywali fabrykanci sukna. Po przejściu Dąbia pod administrację Królestwa Polskiego, miasto rozwijało się dynamicznie pod względem gospodarczym, powstawały fabryki sukniennicze, kwitło rzemiosło. W latach świetności gospodarczej miasto 10 września 1825 r. wizytował z ramienia Rady Administracyjnej

³⁰ Ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół kształcących zawodowych, (Dz. U. RP, 1937, nr 24, poz. 152).

³¹ *Program nauki w szkołach kształcących zawodowych krawieckich, bieliźniarskich, krawiecko-bieliźniarskich*, Lwów 1937, s. 7-11

³² *Program nauki w szkołach kształcących zawodowych dla metalowców (tymczasowy)*, Lwów 1937, s. 5-7.

³³ B. Baraniak, *Koncepcja kształcania i doskonalenia zawodowego w ujęciu Tadeusza W. Nowackiego wciąż aktualna we współczesnych realiach rynku pracy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio J” 2013, nr 1-2, s. 53.

Królestwa Polskiego Stanisław Staszic – ojciec szkolnictwa zawodowego³⁴. Na złote lata dąbskiego ośrodka włókienniczego wpłynęły represje władz carskich po upadku powstania listopadowego oraz zakładanie zakładów włókienniczych w okręgu łódzkim. Jednak te przesłanki, nie utrudniły powołania w większym skupisku rzemieślników, za jaki wówczas uchodziło Dąbie, szkoły rzemieślniczo-niedzielnej. Oficjalne otwarcie szkoły miało miejsce w 1846 r. Dąbska szkoła rzemieślniczo-niedzielną była utrzymywana ze składek rzemieślników. Dodatkowo fundusze płynęły z kasy miejskiej. W chwili założenia placówki, do szkoły zapisało się 27 uczniów, w tym 19 synów mieszczan i 9 synów chłopskich. Szkoła bezpośrednio podlegała Kaliskiej Dyrekcji Naukowej³⁵. Brak jest danych, jak długo szkoła funkcjonowała, ale z dostępnych materiałów wynika, że pod koniec XIX wieku, w Dąbiu prowadzono jedynie trzy szkoły elementarne – dwie katolickie i jedną ewangelicką³⁶. Taki stan rzeczy mógł być spowodowany brakiem jednolitych zasad organizacji szkół rzemieślniczo-niedzielnych, a zwłaszcza trudnościami w pozyskaniu nakładów finansowych na ich prowadzenie.

Dąbie, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, weszło w struktury państwa polskiego jako miasto wielokulturowe i wyznaniowe. W zabudowie miasta był parafialny kościół katolicki pw. św. Mikołaja, kościół parafialny protestancki oraz synagoga³⁷. W 1918 r. w mieście przebywało 2635 Polaków, 1584 Żydów, 576 Niemców. Dwadzieścia lat później struktura mieszkańców miasta uległa zmianie pod względem ilościowym, i wynosiła: 2612 Polaków, 1117 Żydów i 328 Niemców³⁸. Wymienione narodowości wspólnie przystąpiły do odbudowy miasta po I wojnie światowej, również w dziedzinie oświatowej.

Dąbskie placówki oświatowe, jakie funkcjonowały w czasie okupacji niemieckiej, przeszły pod nadzór pedagogiczny Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego. KOS w Łodzi przejęło utworzone w 1916 r. gimnazjum ogólne oraz szkoły elementarne. Wymienione typy szkół usytuowano w wybudowanym przez Magistrat miasta Dąbie na potrzeby gimnazjum budynku szkolnym przy ul. 3 Maja 9, mieszczącym 5 sal wykładowych. W latach 1918-1920 prowadzono dwa osobne gimnazja, męskie i żeńskie, z wykładowym językiem polskim, które w roku szkolnym 1920/1921 połączono w gimnazjum o profilu humanistycznym³⁹. Z kolei szkoły elementarne przekształcano w kierunku pełnej szkoły powszechnej z klasą siódmą, co osiągnięto w roku szkolnym 1923/1924 przy liczbie 447 uczniów⁴⁰. W 1925 r. dąbska szkoła powszechna była jedną z sześciu 7-klasowych szkół powszechnych w powiecie kolskim⁴¹. Obie szkoły na terenie miasta Dąbie były koedukacyjne, np. w 1924 r. w 6-klasowym gimnazjum prawie 39% ogółu uczniów stanowiły uczennice. Skład ilościowy kadry pedagogicz-

³⁴ C. Leśniewski, *Okolo zgonu Stanisława Staszica*, Warszawa 1929, s. 4.

³⁵ K. Poznański, *Oświata i szkolnictwo ...*, s. 148.

³⁶ Dąbie, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I. red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880, s. 917.

³⁷ P. Wąsowicz, *Znaczący fragment dziejów*, [w:] *Dąbie miasto wielu kultur*, Warszawa 2020, s. 29

³⁸ A. Grabowski, *Nasze hasło; ocalić od zapomnienia*, [w:] *Dąbie miasto wielu kultur*, Warszawa 2020, s. 17.

³⁹ *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów-Warszawa 1924, s. 202.

⁴⁰ J. S. Mujta, *Miasto Dąbie w XIX i XX wieku*, Konin 1998, s. 121.

⁴¹ E. Pfajfer, *Stopień realizacji powszechnego nauczania w okręgu łódzkim*, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego” 1928, nr 3, s. 55.

nej był porównywalny i wynosił dla gimnazjum dziewięciu nauczycieli⁴², zaś dla szkoły powszechnej ośmiu⁴³. Brak pełnych praw gimnazjum państwowego⁴⁴, a także inne okoliczności przyczyniły się do likwidacji gimnazjum koedukacyjnego prowadzonego przez Magistrat Miasta Dąbie w sierpniu 1928 r. W ten sposób miasto utraciło możliwość kształcenia ogólnego na poziomie średnim.

Poza stworzeniem młodzieży możliwości wykształcenia ogólnego, pojawiła się koncepcja utworzenia szkoły zawodowej. Z okazji dziesięciolecia Niepodległości Państwa Polskiego jako pomnik wdzięczności powołano 22 listopada 1928 r. szkołę zawodową pod nazwą „Szkoła Koedukacyjna Handlowo-Rolnicza w Dąbiu nad Nerem Kolskiego Powiatowego Związku Komunalnego”⁴⁵. Szkoła miała kształcić młodzież w kierunku spółdzielczym i handlu rolniczym. Była to placówka prywatna z trzyletnim cyklem kształcenia. Powołana została staraniem Sejmiku Kolskiego i organizacji Rolniczych⁴⁶. Jednak jej żywot był krótki, gdyż z powodu trudności finansowych, szkołę zamknięto w roku szkolnym 1931/1932⁴⁷. Przez cały czas działalności szkoły pierwszym i jedynym kierownikiem był Franciszek Kłósak zatrudniony od 1 listopada 1930 do 31 marca 1932⁴⁸. Znaczące miejsce w dziejach miasta Dąbia w okresie II RP odegrała szkoła zawodowa dla młodzieży pracującej (terminatorów).

UTWORZENIE SZKOŁY ZAWODOWEJ DOKSZTAŁCAJĄCEJ W DĄBIU (1927-1929)

19 lutego 1927 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego udzieliło zezwolenia na prowadzenie Szkoły Zawodowej Doksztalającej w Dąbiu⁴⁹. Następnie trwały prace nad statutem szkoły. Rada Miejska uchwałą z 18 marca 1927 r. przyjęła Statut Szkoły Zawodowej Doksztalającej w Dąbiu, który 13 lipca 1927 r. zatwierdziło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego⁵⁰. W statucie uchwalono, że „Szkoła ma na celu udzielenie młodzieży pracującej w przemyśle, handlu lub rzemiośle wiadomości teoretycznych i praktycznych potrzebnych do niezbędnego uznania zawodu oraz przygotowania do spełniania obowiązków obywatelskich”⁵¹. Dąbska szkoła była instytucją państwową, podlegała nadzorowi władz szkolnych państwowych. Odpowiedzialność za funkcjonowanie szkoły ponosił Magistrat m. Dąbie. Bezpośredni zarząd nad wszystkimi

⁴² *Spis nauczycieli ...*, s. 202.

⁴³ J. S. Mujta, *Miasto Dąbie ...*, s. 121.

⁴⁴ „Dz.U. Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1927, nr 10, poz. 165.

⁴⁵ „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego” 1931, nr 2, poz. 29 i 30.

⁴⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie (dalej: APP/OK), Akta miasta Dąbie (dalej: AmD), sygn. 3456, *Pismo Męskiej Szkoły Rolniczo-Handlowej Okręgu Towarzystwa Rolniczego w Kole w Dąbiu n. Nerem do Magistratu w Dąbiu*, Dąbie, 28.12.1929, k. 2.

⁴⁷ „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego” 1931, nr 2, poz.30.

⁴⁸ APP/OK, AmD, sygn. 3457, *Pismo Zakładu Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych do Magistratu m. Dąbie*, Łódź 02.11.1932, k. 112.

⁴⁹ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego łódzkiego do Zarządu Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej Magistrat m. Dąbie n. Nerem*, Łódź, 21.03.1930, k. 29.

⁵⁰ APP/OK, AmD, sygn. 3453, *Statut Szkoły Zawodowo-Doksztalającej w Dąbiu n. Nerem uchwalony na posiedzeniu Rady Miejskiej w dn. 18. Marca 1927*, k. 4.-8

⁵¹ Tamże, k. 4.

sprawami o charakterze administracyjno-gospodarczym sprawowała Rada Nadzorcza, w tym zarządzanie funduszami szkoły oraz jej majątkiem, układanie rocznego budżetu szkoły, dbałość o pomieszczenia szkoły. Rada Nadzorcza składała się z dwóch przedstawicieli Rady Miejskiej; delegatów instytucji subwencjonujących szkołę, kierownika szkoły, osoby wyznaczonej przez władze szkolne państwowe; dwóch osób zaproszonych przez koncesjonariusza szkoły z przedstawicieli rzemiosł, przemysłu i handlu. Członkowie Rady pełnili swój urząd bezpłatnie przez trzy lata. Spośród siebie wybierali przewodniczącego, zastępcę i skarbnika. Skład pierwszy Rady Nadzorczej Szkoły Dokształcającej tworzyli: Marian Grzęski, Bolesław Brysz, Antoni Zdrojewski, Józef Malinowski, Leon Dzikowski⁵².

Szkoła dokształcająca w Dąbiu była jedną z pierwszych na terenie powiatu kolskiego, kolejna powstała w 1931 r. w Kole⁵³. Budżet na pierwszy rok szkolny 1927/1928 pochodził z następujących źródeł: zasiłek od kolskiego Sejmiku Ziemskiego, zasiłek od łódzkiego Kuratorium Okręgu Szkolnego, zasiłek od Rady Miejskiej w Dąbiu oraz wpłaty od cechów i rzemiosł⁵⁴.

Na bezpłatną 3-letnią naukę do szkoły przyjmowano uczniów, którzy mieli obowiązek uczęszczania do szkoły dokształcającej w myśl art. 9 ustawy z 2 lipca 1924 r. o pracy młodocianych i kobiet. Przymus ten spoczywał na młodocianych zatrudnionych na podstawie umowy w charakterze robotnika, ucznia czy też terminatora. Zapisy na rok szkolny 1927/1928 prowadzono w okresie od 20 sierpnia do 1 września. Do pierwszej klasy przyjmowano uczniów, którzy ukończyli 14 r. ż., posiadali świadectwo z ukończenia przynajmniej czterech oddziałów siedmioklasowej szkoły powszechnej⁵⁵ lub wykazywali na egzaminie wstępnym odpowiednie do tego przygotowanie. Natomiast od kandydatów do klasy II i III wymagano na egzaminie wstępnym wykazania znajomości kursu klas poprzednich⁵⁶. Obowiązek dokształcania trwał do 18 r. ż.

Szkoła Zawodowa Dokształcająca rozpoczęła funkcjonowanie we wrześniu 1927 r. w siedzibie budynku 7-klasowej Szkoły Powszechnej w Dąbiu przy ul. 3 Maja. Uruchomiono kursy wieczorowe. Zgodnie ze statutem, placówka składała się z 3 klas, w razie potrzeby mogły być tworzone klasy równoległe lub klasy przygotowawcze. W pierwszym roku naukę rozpoczęło 32 uczniów⁵⁷ na kursie wstępnym, który zniesiono w roku szkolnym 1929/1930, a wprowadzono kurs III⁵⁸. Uczeń był zobowiązany do uczęszczania do szkoły. Na zakończenie roku szkolnego otrzymywał dowód uczęszczania, wykaz postępów w każdym przedmiocie nauki. Natomiast po ukończeniu nauki i złożeniu egzaminu końcowego, otrzymywał świadectwo z ukończenia szkoły zawodowo-do-

⁵² APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Do PP. Członków Rady Nadzorczej Szkoły Dokształcającej*, Dąbie 05.07.1928, k. 57.

⁵³ APP/OK, AmD, sygn. 3457, *Magistrat w Dąbiu do Wydziału Powiatowego w Kole*, Dąbie 05.03.1931, k. 19.

⁵⁴ APP/OK, AmD, sygn. 3453, *Pismo Magistratu m. Dąbie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego*, Odpis 06.10.1927r., k. 13.

⁵⁵ Program 4 oddziału 7-kl. szkoły powszechnej obejmował 30 h lekcyjnych, w tym język polski (7h), rachunki (5h), religia (4h), przyroda (3h), historia Polski, geografia, śpiew, robótki (2h), rysunki, gimnastyka, slöjd (1h).

⁵⁶ APP/OK, AmD, sygn. 3453, *Statut Szkoły Zawodowo-Dokształcającej w Dąbiu n. Nerem uchwalony na posiedzeniu Rady Miejskiej w dn. 18. Marca 1927*, k. 6.

⁵⁷ J. S. Mujta, *Miasto Dąbie ...*, s.132.

⁵⁸ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Pismo do Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego*, k. 92.

kształcającej. Wzory powyższych druków szkolnych drukowała Drukarnia Państwowa⁵⁹.

Grono pedagogiczne szkoły doksztalcającej stanowili miejscowi nauczyciele szkoły powszechnej i gimnazjum⁶⁰. Według Statutu kierownikiem szkoły mogła zostać osoba, która uzyska zgodę władzy szkolnej państwowej. W szczególności ta osoba musiała posiadać obywatelstwo polskie, lojalny stosunek do państwa polskiego, moralne prowadzenie się, uzdolnienia zawodowe i pedagogiczne.

Do zadań kierownika szkoły należało:

- przestrzeganie ścisłego zachowania programu nauczania,
- przedstawianie wniosków Radzie Nadzorczej w sprawie mianowania i usuwania nauczycieli,
- przyjmowania uczniów i czuwania nad ich pilnością i karnością,
- czuwania nad prawidłowym pełnieniem obowiązków przez nauczycieli szkoły,
- nadzór nad ruchomym inwentarzem szkoły
- załatwianie czynności administracyjnych niecierpiących zwłoki⁶¹.

Kierownik był też przewodniczącym rady pedagogicznej szkoły. Rada organizowała zebrania przynajmniej dwa razy w roku. Oceniała postępy uczniów, promowała ich z klasy do klasy oraz wyznaczała nagrody. Ponadto opracowywała plany zmian w nauczaniu i przedstawiała je do zatwierdzenia Radzie Nadzorczej, ta zaś władzom szkolnym państwowym⁶².

Pierwszym kierownikiem Szkoły Zawodowej Doksztalcającej w Dąbiu został Marian Grzęski, równocześnie pełniący obowiązki kierownika szkoły powszechnej od 1923 r. We wrześniu 1927 r. w szkole pracowało pięciu nauczycieli, którzy realizowali 30 godzin zajęć lekcyjnych w tygodniu. Poza M. Grzęskim, któremu przypadało 6 i 2/3h kierownictwa, program nauczania rozkładał się następująco: Bolesław Kubiak – język polski (5h), Mieczysław Oliński – rachunki, rysunek i kreślenie geometryczne (8h), Kazimierz Paduszyński – język polski, rachunki (8h), Henryk Wesołowski – język polski i rachunki (9h)⁶³.

W kolejnym roku, wzrosła liczba uczniów oraz nauczycieli, a także zmianie uległa struktura szkoły. Głównym powodem stała się Ustawa przemysłowa z 1927 r, która nakładała na młodzież pracującą (terminatorów) obowiązek doksztalcania, a na pryncypała (pracodawcę) umożliwienie jej realizacji nauki w szkole doksztalcającej. Uchylenie się od tego obowiązku groziło, zarówno terminatorom jak i pracodawcom, karami finansowymi wymierzonymi przez Władze Przemysłowe w Łodzi, o czym informował w czasie trwania rekrutacji kierownik szkoły⁶⁴. Ponadto Rada Nadzorcza zorganizowała 1 września 1928 r. spotkanie z wszystkimi majstrami rzemieślniczymi w celu wyjaśnienia ważności nauki w szkole doksztalcającej⁶⁵. W roku szkolnym 1928/1929 liczba uczniów

⁵⁹ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do Zarządu Miejskich Szkół Zawodowo-Doksztalcających Magistratu miasta Dąbia w Dąbiu, Łódź, 18.06.1928, k. 51.*

⁶⁰ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Pismo kierownika szkoły Mariana Grzęskiego do Rady Opiekuńczej Szkoły Doksztalcającej w Dąbiu, Dąbie 12.01.1928, k. 14*

⁶¹ APP/OK, AmD, sygn. 3453, *Statut Szkoły Zawodowo-Doksztalcającej w Dąbiu n. Nerem uchwalony na posiedzeniu Rady Miejskiej w dn. 18. Marca 1927, k. 8.*

⁶² Tamże.

⁶³ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Lista płac personelu miejskiej szkoły zawodowo-doksztalcającej w Dąbiu n. Nerem za miesiąc wrzesień 1927, k. 1*

⁶⁴ Tamże, *Notatka kierownika Mariana Grzęskiego, Dąbie 27.08.1928, k. 65.*

⁶⁵ Tamże.

wzrosła prawie dwukrotnie. Przyjęto ponad 60 uczniów płci męskiej. Ze względu na zróżnicowany poziom uczniów, kontynuowano kurs przygotowawczy, w którym uczestniczyło 23 terminatorów. Uczniowie ci głównie pochodzili ze wsi i nie legitymowali się dostatecznymi wiadomościami pozwalającymi im uczestniczyć w programie kl. I⁶⁶. Szkoła uruchomiła kurs I i II, co zaowocowało wzrostem ilościowym kadry pedagogicznej do ośmiu osób. Wśród nowozatrudnionych znaleźli się: Wincenty Marciniak⁶⁷, Juliusz Naldner i Adam Smosna. W lutym 1929 r. zamianowano Jana Łewecia⁶⁸ i Wincen- tego Byczkowskiego⁶⁹, obaj byli nauczycielami szkoły powszechnej⁷⁰. W marcu 1929 r. pracowało 9 nauczycieli, którzy realizowali 44 h tygodniowo program nauki w szkole⁷¹. Program nauczania na kursach wieczorowych w Szkole Zawodowej Dokształcającej w Dąbiu w roku szkolnym 1928/1929 obejmował takie przedmioty jak: język polski, korespondencja handlowa, rysunki odręczne, kreślenie geometryczne, rachunki, fizyka przemysłowa i materiałoznawstwo, korespondencja handlowa i rzemieślnicza, współczesne wiadomości o handlu oraz materiałoznawstwo z chemią⁷², arytmetyka przemysłowa (początki algebry), technologia, zawodowy program warsztatów pracy⁷³.

Zgodnie z ogólnymi wytycznymi odnośnie programu nauczania w zawodowych szkołach dokształcających kuratorium zobowiązało szkoły do wprowadzenia do programu nauczania higieny zawodowej⁷⁴. W dąbskiej szkole dokształcającej 1h tygodniowo higieny realizował miejscowy lekarz dr Czesław Zapędowski⁷⁵.

Warto zauważyć, że w szkole zawodowej dokształcającej prowadzono ewidencję uczniów opuszczających lekcje. Kuratorium opierając się na Ustawie przemysłowej z 7 czerwca 1927 r, która weszła w życie 15 grudnia 1927 r., polecało przedkładać odpowiednim władzom przemysłowym /dział VIII art. 131/ tygodniowe wykazy uczniów, nieobecnych w szkole zawodowo-dokształcającej bez przyczyn usprawiedliwiających, dla nałożenia kar na pracodawcę lub uczniów⁷⁶. Za opuszczenie lekcji przez ucznia pryncypał bądź rodzice wnosili karę 5 zł. Z analizy materiału źródłowego wynika, że rodzice wnosili do organu prowadzącego szkołę podania o umorzenie kary za nieobecność dziecka. Potwierdza to poniższa relacja jednego z rodziców:

W skutek srogiej zimy, zarobek bardzo trudny. Przeto uprzejmie proszę Wielmożnego

⁶⁶ APP/OK AmD, sygn. 3454, *Pismo Rady Nadzorczej Szkoły Zawodowo-Dokształcającej w Dąbiu do Wydziału Powiatowego w Kole*, Dąbie 24.11.1928, k. 103.

⁶⁷ Tamże, *Podanie o przydział godzin lekcyjnych nauczyciela W. Marciniaka*, Dąbie 02.08.1928, k. 63.

⁶⁸ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Podanie o przydział godzin lekcyjnych nauczyciela J. Łewecia*, Dąbie 05.01.1929, k. 11.

⁶⁹ Tamże, *Podanie o przydział godzin lekcyjnych nauczyciela W. Byczkowskiego*, Dąbie 05.01.1929, k. 12.

⁷⁰ Tamże, *Lista płac nauczycieli szkoły Zawodowo-Dokształcającej za miesiąc sierpień 1929*, k. 51.

⁷¹ Tamże, *Lista płac nauczycieli szkoły Zawodowo-Dokształcającej za miesiąc marzec 1929*, k. 32.

⁷² Tamże, *Lista płac nauczycieli szkoły zawodowo-dokształcającej za miesiąc grudzień 1928*, k. 8.

⁷³ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Lista płac nauczycieli szkoły Zawodowo-Dokształcającej za miesiąc lipiec 1929*, k. 49.

⁷⁴ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Pismo Rady Nadzorczej Szkoły Zawodowo-Dokształcającej w Dąbiu do Wydziału Powiatowego w Kole*, Dąbie 24.11.1928, k. 103.

⁷⁵ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Lista płac nauczycieli szkoły Zawodowo-Dokształcającej za miesiąc październik 1929*, k. 13.

⁷⁶ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do Miejskiej Szkoły Zawodowo-Dokształcającej Magistrat m. Dąbie, Łódź*, 25.03.1928, k. 22.

Pana Prezydenta o łaskawe zwolnienie mnie od kary 5 zł za syna, który kilka dni nie był w szkole. Powodem było iż syn czuł się nie bardzo zdrowym⁷⁷.

Również w kolejnych latach uczęszczanie uczniów do szkoły kształcącej będzie przedmiotem zainteresowania władz oświatowych i przemysłowych.

ROZWÓJ ORGANIZACYJNY MIEJSKIEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ DOKSZTAŁCAJĄCEJ MĘSKIEJ W DĄBIU W ROKU SZKOLNYM 1929/1930

Działalność Miejskiej Szkoły Zawodowej Kształcącej Męskiej w Dąbiu rozpoczęła się nie tylko zmianą nazwy szkoły, ale także zmianą na stanowisku kierownika. Po śmierci M. Grzęskiego⁷⁸, pełnił obowiązki kierownika Henryk Wesołowski. Ukończył on Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie w Ursynowie. W szkole powszechnej został zatrudniony w 1922 r. a w kształcącej w 1927 r.⁷⁹

Miejska Szkoła Zawodowa Kształcąca Męska w Dąbiu prowadziła trzy kursy dla 70 chłopców. Najliczniejszy był kurs I, na który uczęszczało 32 terminatorów. Na kursie II i kursie III było po 19 uczniów⁸⁰. W związku z podniesieniem struktury organizacyjnej szkoły 1 lutego 1930 r. kierownik szkoły Henryk Wesołowski sporządził następujący tygodniowy plan godzin z podziałem na kursy:

- Kurs 1 – 12 h tyg.: przedmioty: język polski (3h), rysunek odręczny i szkic (3h), rachunki (3h), kreślenie geometryczne i geometria (3h),
- Kurs 2 – 12h tyg.: przedmioty: język polski i korespondencja handlowa, rachunki, fizyka przemysłowa, kreślenie zawodowe, materiałoznawstwo z chemią, rysunek i kreślenie zawodowe, nauka o Polsce, geografia gospodarcza,
- Kurs 3 – 12h tyg.: – przedmioty: kreślenie zawodowe, fizyka przemysłowa, nauka o Polsce, geografia gospodarcza, wiadomości o handlu, materiałoznawstwo z chemią, język polski i korespondencja handlowa, rachunki z buchalterią, higiena.

Program był realizowany w drugim półroczu roku szkolnego 1929/1930 od poniedziałku do czwartku, od godz. 17.35 do godz. 20.00 przez siedmioosobowe grono pedagogiczne⁸¹.

Na kursy wieczorowe w szkole kształcącej, zgodnie ze Statutem, zgłaszała się też w ciągu roku młodzież pracująca, która ukończyła 15 lat i miała obowiązek kształcania. Podania do szkół wnosili też ojcowie będący jednocześnie pracodawcami, co egzemplifikuje poniższa treść:

Proszę o przyjęcie mego syna Ryszarda Matuszewskiego na kursa wieczorowe szkoły rzemieślniczej kształcącej. Pracuje u mnie jako praktykant w fachu murarskim od 30

⁷⁷ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Prośba*, Dąbie, 16.02.1929, k. 20.

⁷⁸ Po śmierci Mariana Grzęskiego, Kurator Okręgu Szkolnego Łódzkiego zamianował w drodze konkursu nauczyciela publicznej szkoły powszechnej w Uniejowie Józefa Dybowskiego kierownikiem 7 kl. Publicznej Szkoły Powszechnej w Dąbiu, pow. kolski, z dniem 1 lutego 1930 r. (Ruch słuźbowy, „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego: organ Rady Szkolnej Okręgowej Łódzkiej” 1930, nr I, poz. 6).

⁷⁹ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Pismo Przewodniczącego Rady Nadzorczej do Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego w Łodzi*, k. 6.

⁸⁰ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Burmistrza do Pana Inspektora Pracy 17 Obwodu w Koninie*, 22.01.1930, k. 4.

⁸¹ Tamże, *Miejska Szkoła Zawodowo-Kształcąca w Dąbiu. Półrocze II 1929/30r. Tygodniowy podział godzin*, k. 23.

września 1929 r. Ukończył pięć oddziałów szkoły powszechnej w Dąbiu, ma lat 15. Proszę Radę o przyjęcie Ryszarda aby ukończył szkołę. Mistrz murarski Bronisław Matuszewski⁸².

Wspomniany uczeń był jednym z 11 terminatorów, którzy w ciągu roku szkolnego 1929/1930 zostali przyjęci na naukę. Spośród pozostałych wyróżniali się tacy, którzy nie posiadali wymaganego programem cenzusu oraz tacy, którzy mieli przerwę w nauce nawet do 5 lat⁸³.

Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego zabezpieczało potrzeby materialne szkoły w postaci zasiłku na prowadzenie szkoły⁸⁴. Zasiłek ten bezpośrednio otrzymywał Magistrat miasta Dąbia, np. na marzec 1930 r. przyznano 346,86 zł. Jednak kwota ta stanowiła zaledwie 1/3 miesięcznych poborów nauczycieli. Nauczyciele, zatrudnieni w charakterze pracowników kontraktowych, otrzymywali wynagrodzenie za realizowane godziny dydaktyczne oraz 10% dodatku od wynagrodzenia⁸⁵. Wyплаты nie zawsze były regularne. Ponadto, krzywdząca była też ich wysokość, zwłaszcza dla ówczesnego woźnego szkoły Rocha Majewskiego, który domagał się podwyżki poborów⁸⁶.

Miejska Szkoła Zawodowa Dokształcająca Męska w Dąbiu pod względem rozmieszczenia geograficznego, była jedną ze szkół, która podlegała Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego na równi ze szkołami dokształcającymi w następujących miejscowościach w: Koninie, Kaliszu, Łęczycy, Łasku, Ozorkowie, Pabianicach, Piotrkowie, Radomsku, Wieluniu, Wieruszewie, Turku, Tomaszowie Mazowieckim, Zduńskiej Woli, Zgierzu i Łodzi⁸⁷.

FUNKCJONOWANIE PUBLICZNEJ SZKOŁY DOKSZTAŁCAJĄCEJ ZAWODOWEJ W DĄBIU W LATACH 1930-1939

Działalność Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej w Dąbiu w latach 1930-1939 nadzorowana była przez organy administracji oświatowej, w tym przez KOS Łódzkiego, od 1 października 1932 r. do 31 marca 1938 r. przez KOS Warszawskiego, a od 1 kwietnia 1938 przez KOS Poznańskiego⁸⁸.

Na podstawie zarządzenia ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 4 lutego 1930 r. w sprawie nazwy szkół dokształcających, Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego zmieniło nazwę szkoły na: Publiczna Szkoła Dokształcająca Zawodowa w Dąbiu. W związku ze zmianą, zobowiązano szkołę w terminie do 1 lipca na wpro-

⁸² APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Prośba do Rady Nadzorczej Szkoły Dokształcającej w Dąbiu*, Dąbie, 11.02.1930, k. 73.

⁸³ APP/OK AmD, sygn. 3455, *Sprawozdanie z wizytacji Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej w Dąbiu n/Nerem przy Al. 3 Maja w dniu 26 maja 1930 r.*, Łódź 27.06.1930, k. 59.

⁸⁴ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego łódzkiego do Magistratu miasta Dąbie ws. zasiłku na prowadzenie szkoły dokształcającej zawodowej*, Łódź, 13.03.1930, k. 23.

⁸⁵ Tamże, *Lista płac nauczycieli szkoły Zawodowo-Dokształcającej za miesiąc luty 1930 r.*, k. 24.

⁸⁶ Tamże, *Pismo Rocha Majewskiego (woźnego) do Rady Nadzorczej Szkoły Zawodowo Dokształcającej w Dąbiu n. Nerem*, Dąbie, 27.09.1929, k. 1.

⁸⁷ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego ws. druków szkolnych dla szkół dokształcających zawodowych*, Łódź, 22.06.1929, k. 42-43.

⁸⁸ *Władze szkolne w latach 1917/18-1937/38: zbiór ustaw, dekretów, rozporządzeń, okólników i zarządzeń, dotyczących ustroju i organizacji władz szkolnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Oprac. T. Serafin, Warszawa 1938, s. 127.

dzenie nowej nazwy placówki w dokumentach szkoły, pieczęciach, szyldach itp.⁸⁹. Inne zalecenia wynikały z kontroli wizytacyjnej przeprowadzonej przez inż. A. Walczakowskiego. Według jego opinii, nie prowadzono w szkole ewidencji robót piśmiennych i ćwiczeń. Lekcje rozpoczynały się późnym popołudniem, nawet o godz. 19.00, co nie wpływało pozytywnie na uwagę uczniów. Ogólny poziom nauczania określony został na ocenę dostateczną. Ponadto zauważono, że na lekcji języka polskiego z korespondencją na kursie II nauczyciel używał czytanek niedostosowanych do typu szkoły kształcącej.

Lokal odpowiada wymogom szkoły, jedynie oświetlenie w klasach jest słabe. Na ogół lekcje są mało ożywione nie wzbudzają zainteresowania w uczniach. Jest to jedna z przyczyn wpływających na złą frekwencję uczniów⁹⁰.

W ramach zaleceń powizytacyjnych kuratorium polecało: a) rozpoczynać wcześniej lekcje, a kończyć najpóźniej o 21.00, b) przeprowadzić obowiązek regularnego uczęszczania uczniów do szkoły drogą zastosowania środków przewidzianych ustawą przemysłową, c) zwiększyć ilość punktów świetlnych celem zwiększenia światła dla lekcji rysunków i kreśleń, d) w celu podniesienia poziomu szkoły należało przyjmować uczniów z cenzusem i w terminie przewidzianym statutem⁹¹.

Na stanowisku kierownika szkoły pozostawał Henryk Wesołowski, który z uwagi na podjęcie kształcenia w formie Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Poznaniu⁹², opuścił Dąbie. Wobec powyższej sytuacji, nowego kierownika Franciszka Kłósaka dotychczasowego dyrektora Szkoły Rolniczo-Handlowej w Dąbiu, zaaprobowanego przez Radę Nadzorczą Szkoły Kształcącej 30 sierpnia 1930⁹³, zatwierdził Kurator J. Gadomski na rok szkolny 1930/1931⁹⁴. Pod jego kierunkiem, praca szkoły w ocenie wizytatora przedstawiała się następująco:

Światło w klasach jest zbyt słabe. Biblioteki szkoła nie ma jak również pomocy naukowych do prowadzenia lekcji fizyki i materiałoznawstwa. Personel nauczycielski spełnia swe zadania sumiennie. Zachowanie się uczniów jest poprawne, frekwencja bardzo dobra⁹⁵.

Powyższe braki stały się powodem do podjęcia działań w zakresie pracy pozalekcyjnej. Zwyczajem szkół kształcących stało się urządzenie wystaw prac uczniowskich.

⁸⁹ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego łódzkiego do Zarządu Miejskiej Szkoły Zawodowej - Kształcącej Magistrat m. Dąbie n. Nerem*, Łódź, 21.03.1930, k. 29.

⁹⁰ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Sprawozdanie z wizytacji Publicznej Szkoły Kształcącej Zawodowej w Dąbiu n/Nerem przy Al. 3 Maja w dniu 26 maja 1930 r.*, Łódź 27.06.1930, k. 59.

⁹¹ Tamże, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego łódzkiego do Zarządu Publicznej Szkoły Kształcącej Zawodowej Magistrat m. Dąbia n/Nerem*, Łódź, 28.06.1930, k. 58.

⁹² APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kierownika Publicznej Szkoły Kształcącej-Zawodowej w Dąbie n. Nerem do Rady Nadzorczej Szkoły Kształcącej-Zawodowej w Dąbiu, Dąbie*, 29.08.1930, k. 61.

⁹³ Tamże, *Pismo Magistratu m. Dąbia do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Łodzi*, .09.1930, k. 71.

⁹⁴ Tamże, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do Zarządu Publicznej Szkoły Kształcącej Zawodowej Magistrat Miasta w Dąbiu n. Nerem*, Łódź, 04.10.1930, k. 82.

⁹⁵ APP/OK, AmD, sygn. 3457, *Sprawozdanie z wizytacji Publicznej Szkoły Kształcącej Zawodowej w Dąbiu przy Al. 3 Maja w dniu 10 lutego 1931 roku*, Łódź 27.03.1931, k. 25-26.

W myśl par. 24 Statutu szkół dokształcających zawodowych praca rysunkowa uczniów oraz ich prace piśmienne z polskiego, arytmetyki, księgowości itp. powinny być wystawione w końcu roku szkolnego do obejrzenia osobom interesującym się szkolnictwem⁹⁶.

Takie wystawy urządzano po zakończeniu egzaminów pod koniec czerwca. W dąbskiej szkole dokształcającej, oprócz wystaw prac, zorganizowano bibliotekę szkolną. W zasobie biblioteki znalazły się czasopisma specjalistyczne jak np. „Przegląd Krawiecki”⁹⁷ oraz podręczniki⁹⁸ np. Adama Fularskiego⁹⁹, Jakóba Stefana Cezaka¹⁰⁰, inż. Stanisława Krasuskiego¹⁰¹, wykładowcy Państwowego Instytutu Robót Ręcznych Wincentego Czerwińskiego¹⁰², Franciszka Juras i Wojciecha Samarzewskiego¹⁰³, Kazimierza Waclawa Karaffa-Korbutta¹⁰⁴, Karola Dudzińskiego¹⁰⁵. Do studiowania lektury sprawdzały się zajęcia świetlicowe. Prowadził je kierownik świetlicy Wilhelm Najman w czwartki od 20.00 do 21.00. Do form pracy świetlicowej należało np. „czytanie „Zawodowca”, gry i zabawy, audycje radiowe, śpiewy”¹⁰⁶. Prawie wszyscy uczniowie korzystali ze świetlicy szkolnej.

Szczególnie trudny okres w rozwoju szkoły nastąpił w roku szkolnym 1931/1932. Z powodu problemów finansowych Magistrat m. Dąbie podjął decyzję o zamknięciu szkoły¹⁰⁷. Swoją uchwałę w tej sprawie przesłał do KOS Łódzkiego¹⁰⁸. Decyzję kuratorium o braku zgody na likwidację szkoły i jej utrzymaniu w liczbie uczniów w klasie I i II – 42, w klasie III – 23, prowadzonych w jednej grupie¹⁰⁹, zaaprobował Wydział Powiatowy Sejmiku Kolskiego, który w osobie przewodniczącego Stanisława Szarego

⁹⁶ APP/OK, AmD, sygn. 3457, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego ws. wystawy prac szkół dokształcających zawodowych*, Łódź 24.03. 1931, k. 24.

⁹⁷ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego ws. czasopism zawodowych do szkół dokształcających-zawodowych*, 01.10.1930, k. 72.

⁹⁸ APP/OK, AmD, sygn. 3455, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego ws. podręczników do szkół zaw.dokszt.*, 29.09.1929, k. 54.

⁹⁹ A. Fularski, *Wiertarka pionowa: streszczenie wykładu warsztatowego dla uczniów-słuchaczy 3 kl. miejskich szkół dokształcających*, Łódź 1929, A. Fularski, *Strugarka, poprzeczna i podłużna: streszczenie wykładu warsztatowego dla uczniów-słuchaczy 3 kl. miejskich szkół dokształcających*, Łódź 1930.

¹⁰⁰ J. S. Cezak, *Geografia gospodarcza wraz ze statystyka życia współczesnego*, Warszawa 1929; J. S. Cezak, *Rys geograficzno-statystyczny kuli ziemskiej*, Warszawa 1931.

¹⁰¹ *Mały Kalendarz Techniczny: podręcznik dla szkół zawodowych, techników, rzemieślników i osób pracujących w przemyśle*. Oprac. i wyd. S. Krasuski, Warszawa 1930.

¹⁰² W. Czerwiński, *O technicznym wyzyskiwaniu sił przyrody*, Lwów 1929.

¹⁰³ F. Juras, W. Samarzewski, *Kalkulacja krawiecka*, Katowice 1930.

¹⁰⁴ K. W. Karaffa-Korbutt, *Ogólna higiena pracy*, Kraków 1933.

¹⁰⁵ K. Dudziński, *Praktyczna księgowość dla rzemieślników*, Warszawa 1930.

¹⁰⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej APP), Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego (dalej: KOSP), sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie, Dąbie 19.09.1937*, k. 54.

¹⁰⁷ APP/OK, AmD, sygn. 3459, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego do Magistratu Miasta Dąbie n/Nerem*, 22.12.1932, k. 11.

¹⁰⁸ APP/OK, AmD, sygn. 3458, *Pismo magistratu m. Dąbie do Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego, Dąbie 30.01.1932*, k. 18.

¹⁰⁹ APP/OK, AmD, sygn. 3459, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego do Magistratu Miasta Dąbie n/Nerem*, 23.01.1933, k. 15.

wzywał Magistrat do bezwzględnego prowadzenia szkoły „gdyż likwidacja jej w ciągu roku szkolnego byłaby niepowetowaną stratą dla uczniów, którzy li tylko z winy Magistratu nie mogliby ukończyć rozpoczętej nauki”¹¹⁰. W ten sposób szkoła doksztalająca uniknęła likwidacji, a możliwość komasacji uczniów w dwie grupy lekcyjne zagwarantowała jej ciągłość. Kolejne zmiany w organizacji pracy szkoły nastąpiły od drugiego półrocza roku szkolnego 1932/1933. Jak donosiło kierownictwo „uchwałą Rady Pedagogicznej tut. szkoły zaw. postanowiono ze względu na zmniejszoną frekwencję uczniów w liczbie 35 – faktycznie uczęszczających, skomasować z 1 lutego wszystkie 3 klasy w jedną z zastosowaniem 12-tu godz. tyg. planu lekcyjnego¹¹¹. Taka organizacja będzie realizowana do końca istnienia szkoły.

Poczynając od 15 grudnia 1927 r, kiedy to weszła w życie ustawa przemysłowa¹¹², szkoła miała zapewniony dostęp uczniów, terminatorów zatrudnionych w handlu, przemyśle, rzemiośle oraz młodocianych robotników w wieku od 15 do 18 r. ż. Biorąc pod uwagę rodzaj zawodu wykonywanego u pracodawcy, to należy zauważyć, że w lutym 1931 r. największy odsetek stanowili uczniowie branży odzieżowej przyuczający się w charakterze szewca i krawca. Szczegółowy wykaz zawodów uczniów według liczby i klasy uczniów przedstawia tabela nr 1.

Tabela 1. Stan liczbowy uczniów i klas wg wykonywanego zawodu u pracodawcy. Stan z dn. 10.02.1931

Zawody	Klasa			RAZEM
	I	II	III	
ślusarz	2	2	4	8
kowal	-	4	-	4
stolarz	4	2	1	7
kołodziej	-	1	-	1
murarz	-	1	-	1
mularz	-	-	1	1
krawiec	4	3	5	12
szewc	3	4	4	11
fryzjer	-	2	-	2
piekarz	-	1	-	1
rzeźnik	3	3	2	8
kominiarz	1	-	-	1
zapisanych	17	23	17	57
obecnych	14	18	15	47

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie, zespół: Akta miasta Dąbie, sygn. 3457, Sprawozdanie z wizytacji Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej w Dąbiu przy Al. 3 Maja w dniu 10 lutego 1931 roku, Łódź 27.03.1931, k. 25-26.

¹¹⁰ Tamże, *Pismo Wydziału Powiatowego Sejmiku Kolskiego do Magistratu m. Dąbie*, Koło 25.01.1933, k. 18.

¹¹¹ Tamże, *Pismo kierownika szkoły J. Dybowskiego do Magistratu m. Dąbie*, Dąbie 01.02.1933, k. 16.

¹¹² APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Pismo ws. zastosowania rozporządzenia o prawie przemysłowem do szkół zawodowych doksztalających*, Łódź 05.10.1928, k. 74.

Dąbie, na tle powiatu kolskiego, uchodziło za ośrodek przemysłowy, w którym funkcjonowały drobne przedsiębiorstwa. Współwłaścicielem jednego z młynów był nauczyciel szkoły M. Oliński. Stąd nie dziwi fakt, że rozwój miasta pod względem gospodarczym zapewniał szkole dokształcającej stały dopływ terminatorów. Do szkoły zgłaszali się głównie chłopcy z miasta Dąbie, stanowiąc w roku szkolnym 1931/1932 67% ogółu uczniów¹¹³. Od 1933 r. w procesie rekrutacyjnym, mogli brać udział wszyscy terminatorzy, niezależnie od płci¹¹⁴. W dąbskiej szkole w okresie od 14 do 19 sierpnia 1933 r. podczas egzaminu wstępnego sprawdzano u kandydatów do klasy I wiedzę z arytmetyki, języka polskiego uzyskaną w trakcie edukacji w 4 oddziałach szkoły powszechnej. Do klasy II przyjmowano absolwentów 7 kl. szkoły powszechnej, a do klasy III kandydatów ze świadectwem ukończenia drugiej klasy publicznej szkoły dokształcającej zawodowej¹¹⁵. Niezależnie od wyniku egzaminu sprawdzającego, w roku szkolnym 1933/1934 nie uruchomiono klasy I z powodu braku wystarczającej liczby kandydatów. Funkcjonowały tylko kl. II i kl. III¹¹⁶, do których uczęszczało 40 uczniów, w tym ośmiu bezrobotnych. Struktura młodzieży pracującej, pod względem zatrudnienia w zawodzie, przedstawiała się następująco: w grupie metalowej wyróżniały się zawody kowala, ślusarza, w grupie odzieżowej krawca, szewca, w grupie drzewnej stolarze, kołodzieje, w grupie spożywczej piekarze, rzeźnicy, w grupie budowlanej murarze, szklarze, w grupie usług osobistych fryzjerzy¹¹⁷. W kolejnych latach odsetek młodocianych zatrudnionych w rzemiośle będzie się utrzymywał na wysokim poziomie, i w roku szkolnym 1935/36 osiągnie ponad 82%¹¹⁸. Choć szkoły dokształcające zawodowe stały się koedukacyjne, to z braku dostępnych materiałów źródłowych, nie jest możliwe wykazanie stanu ilościowego dziewcząt w dąbskiej szkole.

W roku szkolnym 1936/1937 dąbska szkoła dokształcająca prowadziła 3 kursy, w jednej grupie, których wychowawcą był J. Leweć¹¹⁹. Pod względem zatrudnienia stan ilościowy 51 uczniów rozkładał się następująco: zatrudnionych w rzemiośle 27, w handlu 1, niepracujących 23. Na I kurs uczęszczało 16, na II – 23, na III – 12¹²⁰. Struktura uczniów poszczególnych klas ze względu na wyznanie przedstawiała się tak: uczniów wyznania rzymsko-katolickiego w klasie I było 10, w klasie II 15, w klasie III – 11, ewangelickiego – kl. I – 5, kl. II – 1, kl. III – 1, mojżeszowego kl. I – 3, kl. II – 7, kl. III – 0¹²¹.

¹¹³ APP/OK, AmD, sygn. 3458, *Klasa III*, Dąbie 27.01.1932, k. 16.

¹¹⁴ APP/OK, AmD, sygn. 3459, *Ogłoszenie*, 1933, k. 28.

¹¹⁵ Tamże, *Ogłoszenie Burmistrza m. Dąbie*, 1933/1934, k. 10.

¹¹⁶ APP, KOSP, sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 07.11.1933, k. 26.

¹¹⁷ Tamże, *Pismo kierownika szkoły do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 03.11.1933, k. 30.

¹¹⁸ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 16.10.1935, k. 36.

¹¹⁹ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 25.09.1936, k. 41-43.

¹²⁰ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 25.09.1936, k. 45.

¹²¹ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 25.09.1936, k. 47.

W roku szkolnym 1937/1938 program nauki obejmował 10 h zajęć tygodniowo, w tym: rachunki, materiałoznawstwo, język polski, naukę o Polsce, rysunki i kreślenie geometryczne, religię, higienę¹²² oraz 2h hufca szkolnego¹²³. Spośród 53 uczniów, większość stanowili uczniowie zatrudnieni w rzemiośle (62%)¹²⁴ oraz uczniowie wyznania rzymsko-katolickiego (79%)¹²⁵.

Z uwagi na rosnącą liczbę słuchaczy, kierownik szkoły Mieczysław Wróblewski¹²⁶ występował do KOS Warszawskiego, o zezwolenie na prowadzenie w roku szkolnym 1938/1939 dwóch grup, a mianowicie jednej na kursie I i grupy drugiej na kursach II i III¹²⁷. Kuratorium w Warszawie zezwoliło na jedną klasę.

W ostatnim roku funkcjonowania Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej w Dąbiu, pod nadzorem KOS Poznańskiego, naukę pobierało na trzech kursach 56 uczniów¹²⁸. Z ramienia kuratorium wizytatorem wszystkich szkół doksztalających na terenie powiatu kolskiego, w tym również dąbskiej szkoły, w 1938 r. był Władysław Cywiński¹²⁹. Należy też wspomnieć, że terminatorzy podlegali Ubezpieczalni Społecznej, zaś uczniowie bezrobotni nie mieli zagwarantowanej opieki medycznej¹³⁰. Natomiast wszyscy uczniowie szkoły doksztalającej korzystali z ulg kolejowych¹³¹.

Publiczna Szkoła Doksztalająca Zawodowa w Dąbiu nie miała własnej kadry pedagogicznej. Zatrudniała więc głównie nauczycieli 7 kl. Szkoły Powszechnej w Dąbiu. Na przestrzeni lat 1930-1939 pracowało w szkole 16 osób z personelu nauczającego. Wszyscy nauczyciele byli zatwierdzeni przez inspektora szkolnego i angażowano ich do pracy w charakterze pracowników kontraktowych w ramach zajęć dodatkowych (ubocznych). Byli oni zróżnicowani pod względem płci i poziomu wykształcenia. Ponadto do prowadzenia przedmiotów specjalistycznych z zakresu higieny zawodowej zatrudniano miejscowego lekarza, a do religii księży katolickich. Podkreślić należy, że szkoła nie miała kierownika pedagogicznego do prowadzenia przysposobienia wojsko-

¹²² Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 19.09.1937, k. 52.

¹²³ Tamże, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie do Kierownictwa Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej w Dąbiu n/Nerem*, Warszawa 27.09.1937, k. 50.

¹²⁴ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 19.09.1937, k. 53.

¹²⁵ Tamże, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 19.09.1937, k. 56.

¹²⁶ Mieczysław Wróblewski ur. 24 stycznia 1897 w Czastkowie pow. Konin. Ukończył 5 klas gimnazjum konińskiego. W czerwcu 1931 r. ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie grupa geograficzno-przyrodnicza. Posiadał 20 lat pracy nauczycielskiej, ale brak doświadczenia pracy w szkole doksztalającej. APP, KOSP, sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 16.10.1935, k. 39; *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 25.09.1936, k. 41.

¹²⁷ APP, KOSP, sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 19.09.1937, k. 51.

¹²⁸ J. S. Mujta, *Miasto Dąbie...*, s.132.

¹²⁹ „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1938, nr 8, poz. 137.

¹³⁰ APP, KOSP, sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 19.09.1937, k. 54.

¹³¹ APP/OK, AmD, sygn. 3456, *Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do zakładów naukowych, których uczniom/nicom/przysługują ulgi kolejowe*, Łódź, 11.04.1930, k. 32-33; „Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego” 1938, nr 10, poz. 178.

wego, jedynie zatrudniała odpowiednich instruktorów. W październiku 1931 r. zaangażowano Mieczysława Zapędowskiego do prowadzenia 1 h tygodniowo przysposobienia wojskowego 2 stopnia¹³². Natomiast organizację hufca szkolnego pozostawiono w gestii nauczyciela Adama Smosny, następnie kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego, a od roku szkolnego 1936/1937 instruktora hufca Mieczysława Jedyńskiego¹³³.

Szczegółowy wykaz personelu nauczającego z wyszczególnieniem lat pracy, nauczanego przedmiotu, posiadanych kwalifikacji oraz dodatkowych funkcji prezentuje tabela nr 2.

Tabela 2. Stan ilościowy i jakościowy personelu nauczającego Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej w Dąbju w latach 1930-1939.

Lp.	Nazwisko i imię	Lata pracy/rok szkolny	Przedmiot nauczania	Kwalifikacje	Dodatkowe funkcje
1.	Depowska Amalia	1930/1931	Język polski, korespondencja handlowa	b. d.	
2.	Dybowski Józef	1932-1934	nauka o Polsce, geografia	Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Łęczycy	kierownik szkoły
3.	Jedyński Mieczysław	1936/1937	hufiec szkolny	b.d.	instruktor hufca szkolnego
4.	Kłósak Franciszek	1930-1932	Nauka o handlu, rachunki, księgowość, wiadomości o handlu i buchalterii, korespondencja, geografia, kalkulacja	b.d.	kierownik szkoły
5.	Lewec Jan	1929-1939	Towaroznawstwo, fizyka przemysłowa, materiałoznawstwo z chemią, język polski, geografia gospodarcza, korespondencja, język polski	Państwowe Gimnazjum Klasyczne w Przemyślu	wychowawca klasy
6.	Najman Wilhelm	1933-1939	Język polski, korespondencja, nauka o Polsce	Seminarium nauczycielskie w Ostrzeszowie, WKN w Toruniu	kierownik świetlicy
7.	Oliński Mieczysław	1927-1933	Rachunki, rysunek, geografia	gimnazjum humanistyczne w Turku	współwłaściciel młyna
8.	Rąbalski Stanisław	1930/1931	Język polski, korespondencja, geografia i geometria	b. d.	
9.	Smosna Adam	1928-1939	rysunek geometryczny, kreślenie zawodowe, geometria, kalkulacja, hufiec szkolny	Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Krośnie	wychowawca klasy

¹³² APP/OK, AmD, sygn. 3458, *Lista płac nauczycieli Szkoły Dokształcającej – Zawodowej w Dąbju za miesiąc październik 1931 r.*, k. 23

¹³³ APP, KOSP, sygn. 450, *Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, Dąbie 8.12.1936, k. 33.

10.	Wesołowski Henryk	1927-1930, przerwa na doksztalcanie WKN w Poznaniu	rachunki	Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie w Ursynowie	kierownik szkoły
11.	Wróblewski Mieczysław	1934/1935-1939	hufiec szkolny	Wyższy Kurs nauczycielski w Warszawie	kierownik szkoły
12.	Zapędowski Czesław	1929-1939	higiena	Wydział Medycyny Uniwersytetu Poznańskiego	lekarz
13.	Zapędowski Mieczysław	1931/1932	przysposobienie wojskowe	b.d.	instruktor PW

Legenda – b.d. – brak danych.

Źródło. Opracowanie własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Poznaniu, Oddział w Koninie, zespół: Akta miasta Dąbie, sygn. 3457, Lista plac nauczycieli szkoły zawodowo-dokształcającej w Dąbiu za miesiąc grudzień 1930, k.13. APPOK, zespół: Akta miasta Dąbie, sygn. 3457, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do Zarządu Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej Magistrat w Dąbiu nad Nerem, 15.06. 1931, k.40; Archiwum Państwowe w Poznaniu, zespół: Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w Poznaniu, sygn. 450, Pismo kierownika szkoły do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie, Dąbie 03.11.1933, k. 27.

Do personelu nauczającego w Publicznej Szkole Dokształcającej Zawodowej w Dąbiu należy też zaliczyć katechetów. W szkole, pomimo zróżnicowanych pod względem wyznania uczniów (np. w roku szkolnym 1937/1938 wyznania: rzymsko-katolickiego było 42 uczniów, ewangelickiego 2, mojżeszowego 9¹³⁴), realizowano lekcje religii rzymsko-katolickiej w wymiarze od 0,5 do 1 h nauki tygodniowo. W latach 1930-1939 nauczycielami religii rzymsko-katolickiej byli następujący absolwenci Seminarium Duchownego we Włocławku:

- ks. Stefan Kopania (ur. 1903) wyświęcony 16 czerwca 1929, w dąbskiej szkole pracował w roku szkolnym 1930/31¹³⁵, od 1936 r. we wsi Lubstówek¹³⁶,
- ks. Lucjan Lewandowski (ur. 1902), wyświęcony 23 stycznia 1927, w dąbskiej szkole pracował w latach 1931-1933¹³⁷, od 1937 we wsi Janiszew¹³⁸,
- ks. Leon Surmacki (ur. 1903), święcenia kapłańskie przyjął 23 stycznia 1927, od 1932 r. na etacie prefekta w szkole powszechnej w Dąbiu¹³⁹.

Zgodnie z wprowadzonym w 1932 roku Regulaminem egzaminów w szkołach dokształcających Okręgu Szkolnego Łódzkiego¹⁴⁰ (ANEKS), w dąbskiej szkole dokształ-

¹³⁴ Tamże, Pismo kierownika szkoły Mieczysława Wróblewskiego do Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie, Dąbie 19.09.1937, k. 56.

¹³⁵ APP/OK, AmD, sygn. 3457, Pismo Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego do Zarządu Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej Magistrat w Dąbiu nad Nerem, 15.06. 1931, k.40.

¹³⁶ Rocznik Diecezji Włocławskiej, Włocławek 1939, s. 63.

¹³⁷ APP/OK, AmD, sygn. 3458, Lista plac nauczycieli Szkoły Dokształcającej – Zawodowej w Dąbiu za miesiąc wrzesień 1931 r., k.21

¹³⁸ Rocznik Diecezji ..., s. 88.

¹³⁹ Rocznik Diecezji ..., s. 32.

¹⁴⁰ APP/OK, AmD, sygn. 3454, Regulamin egzaminów w szkołach dokształcających Okręgu Szkolnego Łódzkiego, k. 37.

cającej do egzaminu końcowego z 44 uprawnionych, czyli uczniów klas III, dopuszczono 25. Egzaminy odbywały się w okresie od 8 do 15 czerwca 1932 r. Ich przebieg był następujący:

a) Egzamin pisemny z korespondencji rzemieślniczej prowadzony przez egzaminatora kierownika F. Kłósaka i asystenta nauczyciela J. Łewecia, – zwolniono 6 uczniów, wyniki postępów: dobry – 1 uczeń, dostateczny – 8 uczniów, niedostateczny – 10 uczniów

b) Egzamin piśmienny z kreśleń zawodowych prowadzony przez egzaminatora nauczyciela A. Smosnę i asystenta nauczyciela M. Olińskiego, wyniki: z postępowym – 4 uczniów, z postępowym dostatecznym – 17, z postępowym niedostatecznym – 4

c) Egzamin piśmienny z kalkulacji przemysłowej prowadzony przez egzaminatora nauczyciela M. Olińskiego i asystenta nauczyciela A. Smosnę, zwolniono 6 uczniów, wyniki: z postępowym bardzo dobrym – 1 uczeń, z postępowym dobrym – 1 uczeń, z postępowym dostatecznym – 9 uczniów, z postępowym niedostatecznym – 8.

W dalszym etapie przeprowadzono egzaminy ustne. W ostatecznym rachunku świadectwa ukończenia szkoły dokształcającej zawodowej otrzymało 16 uczniów, zaś 9 nie złożyło egzaminów końcowych¹⁴¹. Warto dodać, że warunkiem dopuszczenia terminatora do przeprowadzenia egzaminu na czeladnika było uzyskanie świadectwa szkolnego z ukończenia nauki w publicznej szkole dokształcającej zawodowej (art. 155)¹⁴². Dwa lata później zmieniły się przedmioty egzaminacyjne. W Dąbiu egzaminy końcowe na kursie III odbywały się z matematyki (pisemny), z języka polskiego (pisemny i ustny) pod koniec maja 1934¹⁴³. Ogółem na przestrzeni lat 1927-1939, na 238 przyjętych do szkoły, po zaliczeniu egzaminów końcowych, szkołę dokształcającą w Dąbiu ukończyło 136 absolwentów¹⁴⁴.

ZAKOŃCZENIE

Zawodowa Szkoła Dokształcająca w Dąbiu dla młodzieży pracującej w latach 1927-1939 była szkołą typu ogólnozawodowego. Placówka prowadziła kursy wieczorowe i dając radę z zabezpieczeniem zasobów administracyjnych, kadrowych, materialnych, gospodarczych, przygotowywała kwalifikowanych pracowników dla narastających potrzeb głównie rzemiosła, ale i handlu oraz przemysłu. Jako jedna z rodzajów szkół zawodowych, w tym z 11-letnim okresem funkcjonowania w przestrzeni miasta Dąbia, wyposażała młodzież nie tylko w wiadomości praktyczne, ale też dawała wiedzę ogólną. Reasumując należy zaznaczyć, że pomimo niedostatku szkoły powszechnej, analizowana szkoła dokształcająca spełniła swoje zadanie w zakresie podniesienia poziomu oświaty i kultury wśród młodzieży pracującej.

¹⁴¹ APP/OK, AmD, sygn. 3458, *Sprawozdanie z przebiegu egzaminów piśmiennych i ustnych w klasie III Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej w Dąbiu n/Nerem*, Dąbie, 22.07.1932r., k. 81-82

¹⁴² *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1827 r. o prawie przemysłowym* (Dz. U. 1927, nr 53, poz. 468).

¹⁴³ APP/OK, AmD, sygn. 3460, *Pismo kierownika szkoły J. Dybowskiiego do Zarządu Miejskiego*, Dąbie 28.05.1934, k. 29.

¹⁴⁴ J. S. Mujta, *Miasto Dąbie* ..., s. 132.

ANEKS

Regulamin egzaminów w szkołach kształcących Okręgu Szkolnego Łódzkiego

1. Uczniowie/ice/ klas przygotowawczych I i II otrzymują promocje do klas wyższych na podstawie ocen rocznych.

2. Uczniowie/nice/ klas III-ich podlegają egzaminowi ustnemu z przedmiotów, które są przewidziane programem ramowym w ostatnim roku nauczania i piśmiennym.

3. Egzaminy piśmienne powinny się odbyć we wszystkich szkołach z kalkulacji zawodowej i korespondencji. Oprócz tego: z księgowości w szkołach, w których ona prowadzona jest programem w ostatnim roku nauczania i z korespondencji zawodowej – w szkołach zdobniczych.

Uwaga: Uczniowie/nice/, którzy mają oceny roczne dobre i b. dobre, przy zachowaniu się dobrym i regularnemu uczęszczaniu na naukę, mogą być zwolnieni od egzaminów ostatecznych postanowieniem Rady Pedagogicznej.

4. Oprócz nauczyciela egzaminującego kierownictwa szkół wyznaczają w porozumieniu się z Zarządem jeszcze jednego z nauczycieli, jako asystenta.

Uwaga: Poleca się zaproszenie na egzaminy ustne przedstawicieli odnośnych Cechów, celem późniejszego omówienia z nimi na konferencji nauczania przedmiotów zawodowych.

Egzaminy ustne powinny mieć charakter zwykłej lekcji.

5. Kierownictwa szkół powinny do 15 maja przedłożyć Zarządowi tematy robót piśmiennych i plan egzaminów, a Zarząd – przesłać je do Kuratorjum do 20 maja. Pożądanym jest dać 2 lub nawet 3 tematy z kalkulacji i korespondencji. W szkołach mieszanych należy rozbić uczniów na 2 lub 3 grupy według pokrewnych sobie zawodów i dla każdej grupy dać odpowiedni temat z kalkulacji i korespondencji zawodowej.

6. Wybór tematów należy do Komisji, zaznaczonej przez Wydział Oświaty i Kultury wspólnie z przedstawicielem Kuratorjum.

7. Egzaminy należy zakończyć 18 czerwca, zacząć zaś, w zależności od ilości klas III-ich i uczniów/nic/, lecz nie wcześniej niż 29 maja.

8. Zajęcia w pozostałych klasach należy zakończyć 17 czerwca.

9. Zakończenie roku szkolnego z rozdaniem świadectw z zakończenia szkół powinno się odbyć 24 czerwca.

10. Wykaz abiturientów winien być przesłany do kuratorium do dnia 30 czerwca.

Uwaga: Punkt 6 odnosi się do Zarządów szkół w Łodzi i Kaliszu.

Za KURATORA OKRĘGU SZKOLNEGO
NACZELNIK WYDZIAŁU
[podpis odręczny: Tadeusz Czapczyński]
/T. Czapczyński/¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ APP/OK, AmD, sygn. 3454, *Regulamin egzaminów w szkołach kształcących Okręgu Szkolnego Łódzkiego*, k. 37.

DOKSZTAŁCANIE TERMINATORÓW W II RP NA PRZYKŁADZIE ZAWODOWEJ SZKOŁY DOKSZTAŁCAJĄCEJ W DĄBIU

Słowa kluczowe: dokształcanie, szkoła zawodowa, szkoła dokształcająca, terminator, Dąbie

Przedmiotem rozważań stała się zawodowa szkoła dokształcająca jako placówka dokształcająca młodzież pracującą. Celem badań było zaprezentowanie okoliczności powstania i rozwoju szkoły dokształcającej w Dąbiu nad Nerem we wschodniej Wielkopolsce w latach 1927-1939.

W prowadzonej analizie zastosowano jakościową analizę materiału źródłowego oraz studia nad literaturą przedmiotu badań. Zakłada się, że szkoła dokształcająca była jedną z typów szkół zawodowych, która umożliwiała terminatorom dostęp do wiedzy o charakterze ogólnym i praktycznym. Dostarcza wiedzy do badania dziejów szkół zawodowych prowadzonych w formie kursów wieczorowych.

EDUCATION OF TERMINATORS IN THE SECOND REPUBLIC ON THE EXAMPLE OF THE VOCATIONAL TRAINING SCHOOL IN DĄBIE

Key words: training, vocational school, training school, apprenticeship, Dąbie

The subject of consideration in that article was a vocational training school as an institution providing training for working youth. The aim of the research was to present the circumstances of the establishment and development of a supplementary school in Dąbie by the river Ner in eastern Greater Poland in the years between 1927-1939. In the conducted analysis, a qualitative analysis of the source material and studies on the literature of the research subject were used. It is assumed that the supplementary school was one of the types of vocational schools that allowed apprentices access to knowledge of a general and practical nature. It provides knowledge for researching the history of vocational schools conducted in the form of evening courses.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w Poznaniu

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie

Akta miasta Dąbie

Źródła drukowane:

Dz.U. Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1927, nr 10, poz. 165.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego: organ Rady Szkolnej Okręgowej Łódzkiej, 1928, nr 3.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego: organ Rady Szkolnej Okręgowej Łódzkiej, 1931, nr 2, poz.29 i 30.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Łódzkiego: organ Rady Szkolnej Okręgowej Łódzkiej, 1931, nr 2, poz.30.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, 1938, nr 8, poz. 137. Program nauki w szkołach dokształcających zawodowych dla metalowców (tymczasowy), Lwów 1937.

Program nauki w szkołach dokształcających zawodowych krawieckich, bielizniarskich, krawiecko-bielizniarskich, Lwów 1937.

Rocznik Diecezji Włocławskiej, Włocławek 1939.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 31 grudnia 1924 r. o wykonaniu obowiązku szkolnego przez młodocianych, Dz. U. 1925, nr 4, poz. 40

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym. Dz. U. 1927, nr 53, poz. 468.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym. Dz. U. 1927, nr 53, poz. 468.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I. red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880.

Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych, red. Z. Zagórski, Lwów – Warszawa 1924.

Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389.

Ustawa z dnia 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet, Dz. U. 1924, nr 65, poz. 636

Ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół dokształcających zawodowych, Dz. U. RP, 1937, nr 24, poz. 152.

Władze szkolne w latach 1917/18-1937/38: zbiór ustaw, dekretów, rozporządzeń, okólników i zarządzeń, dotyczących ustroju i organizacji władz szkolnych Rzeczypospolitej Polskiej, Oprac. T. Serafin, Warszawa 1938.

Opracowania:

Baraniak B. (2013), *Koncepcja kształcenia i doskonalenia zawodowego w ujęciu Tadeusza W. Nowackiego wciąż aktualna we współczesnych realiach rynku pracy*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia Sectio J”, nr 1-2

Cezak J. S. (1929), *Geografia gospodarcza wraz ze statystyką życia współczesnego*

Cezak J. S. (1931), *Rys geograficzno-statystyczny kuli ziemskiej*

Czerwiński W. (1929), *O technicznym wyzyskiwaniu sił przyrody*, Lwów.

Dudziński K. (1930), *Praktyczna księgowość dla rzemieślników*, Warszawa

Fularski A. (1929), *Wiertarka pionowa: streszczenie wykładu warsztatowego dla uczniów-słuchaczy 3 kl. miejskich szkół dokształcających*, Łódź.

Fularski A. (1930), *Strugarka, poprzeczna i podłużna: streszczenie wykładu warsztatowego dla uczniów-słuchaczy 3 kl. miejskich szkół dokształcających*, Łódź

Grabowski A. (2020), *Nasze hasło; ocalić od zapomnienia*, [w:] *Dąbie miasto wielu kultur*, Warszawa 2020

Juras F., Samarzewski W. (1930), *Kalkulacja krawiecka*, Katowice 1930

Karaffa-Korbitt K. W. (1933), *Ogólna higiena pracy*, Kraków

Kocurek (2020), *Problematyka szkolnictwa zawodowego i kształcącego w miesięczniku „Szkoła Zawodowa” w latach 1926-1936*, „Nauki o Wychowaniu. Studia interdyscyplinarne”, nr 2

Kopczewski W. (1920), *O szkołę polską, cz. III: Pierwszy ogólnopolski wielki zjazd nauczycieli w dniach 14, 15, 16, 17 kwietnia 1919 r. w Warszawie. Sprawozdania i streszczenia*, Lwów-Warszawa

Leśniewski C. (1929), *Okolo zgonu Stanisława Staszica*, Warszawa

Ligocki J. (1926), *Kilka słów o trudnościach pracy w kształcącej szkole kupieckiej (Dokończenie)*, „Szkoła Zawodowa”, nr 2

Mały Kalendarz Techniczny: podręcznik dla szkół zawodowych, techników, rzemieślników i osób pracujących w przemyśle. Oprac. i wyd. S. Krasuski, (1930), Warszawa

Marczak J. (1987), *Ewolucja organizacji systemu szkolnictwa zawodowego w Polsce i jego finansowe dylematy*, „Acta Universitatis Lodzianensis filia Oeconomica”, nr 71

- Miąso J. (1965), *Szkolnictwo handlowe w Królestwie Polskim (1855-1914)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, nr 8
- Miąso J. (1972), *Szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce w latach 1918-1939*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, nr 15
- Miąso J. (1987), *Kształcenie zawodowe młodzieży pracującej (1918-1939)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, nr 30
- Mujta J. S. (1998), *Miasto Dąbie w XIX i XX wieku*, Konin
- Poznański K. (2001), *Oświata i szkolnictwo w Królestwie Polskim 1831-1869. Lata zmagania i nadziei. Tom 2 Szkoły rzemieślniczo-niedzielne*, Warszawa
- Ryś J. (2013), *Hugona Kollątaja wizja szkolnictwa i szkolenia wojskowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, t. LXVI
- Sadowska J. (2001), *Ku szkole na miarę drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Białystok
- Statystyka szkół zawodowych (1926)*, „Szkola Zawodowa”, nr 4
- Suchowiecka A. (2018), *Szkolnictwo zawodowe na Warmii i Mazurach (1945-1989)*, Olsztyn
- Wąsowicz P. (2020), *Znaczący fragment dziejów*, [w:] *Dąbie miasto wielu kultur*, Warszawa